

17 Οκτωβρίου 2021

Η Πηνελόπη Δέλτα και η Μακεδονία

/ Αφιέρωμα στη Μακεδονία / Λογοτεχνία - Φιλολογία

Αγγελική Σκαρβέλη-Νικολοπούλου

Η Πηνελόπη Μπενάκη-Δέλτα (1874-Μάιος 1941) γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Αλεξάνδρεια, ανήκε, δηλαδή, στον Ελληνισμό της Διασποράς.

Τριτότοκο παιδί του μεγαλεμπόρου Εμμανουήλ Μπενάκη και της Βιργινίας Χωρέμη, χιακής καταγωγής, έζησε σε κοσμοπολίτικο περιβάλλον, αλλά ανατράφηκε σε οικογένεια με αυστηρές αρχές, όπου το ενδιαφέρον για όσα συνέβαιναν στην Ελλάδα ήταν ζωηρό. Επομένως η νεαρή Πηνελόπη, που μορφώθηκε με οικοδιδασκάλους (δεν επήγε ποτέ στο σχολείο), όπως συνηθιζόταν για τα κορίτσια της κοινωνικής της σειράς, ήταν ενήμερη και ευαισθητοποιημένη ως προς τα προβλήματα της μητέρας πατρίδας, προτού ακόμη εγκατασταθεί στην Αθήνα το 1916 με τη δική της πλέον οικογένεια.

Στη μικρή Αθήνα της εποχής εκείνης το ζεύγος Δέλτα βρίσκεται βρίσκεται πολύ ψηλά στην κοινωνική πυραμίδα. Άτομο με υψηλό αίσθημα ευθύνης, που δεν αρκείται στις κοσμικές ματαιότητες, οι οποίες δεν την ικανοποιούν, διαπιστώνει σύντομα τα μειονεκτήματα της ελληνικής κοινωνίας και ιδιαίτερα της

εκπαίδευσης. Μητέρα τριών κοριτσιών, προβληματίζεται έντονα. Πιστεύει ότι τόσο η παρεχόμενη εκπαίδευση, όσο και η αγωγή των Ελληνοπαίδων έχουν ανάγκη νέων κατευθύνσεων. Άλλωστε θέλει να δώσει διέξοδο στο δυναμισμό της, πράγμα αρκετά δύσκολο σε μια εποχή κατά την οποία η επικρατούσα νοοτροπία ήθελε τη γυναίκα αποκλειστικά αφοσιωμένη στα του οίκου της. Και επειδή δεν της έλειπε η θέληση-κάθε άλλο- αποφάσισε να ανανεώσει το παιδικό βιβλίο, αυτό που τα παιδιά διαβάζουν στις ελεύθερες ώρες τους, χωρίς τον πειθαναγκασμό που συνοδεύει τα σχολικά εγχειρίδια, συχνά βαρετά.

Έως τότε τα Ελληνόπουλα διάβαζαν βιβλία μεταφρασμένα κυρίως από την ευρωπαϊκή παιδική λογοτεχνία, που τα έφερνε σε επαφή με ένα κόσμο ξένο και άσχετο προς τη δική τους εθνική παράδοση.

Η Π. Σ. Δέλτα επιχειρεί, με επιτυχία, να γράψει παιδικά βιβλία με θέματα ελληνικά, σε μια γλώσσα κατανοητή, ελκυστική, *αυτή που μιλούν τα παιδιά, αυτή που μιλούμε όλοι μας [που] δεν είναι η κανονισμένη γλώσσα του Ψυχάρη, αλλά η ανακατωμένη αυτή, όπου καθαρεύουσα και δημοτική γίνεται μια σαλάτα* (επιστολή της του 1910 στον Φωτιάδη).

Αυτή η πρωτοβουλία, συνδυασμένη με την ιδέα να προσφέρει στα Ελληνόπουλα την ελληνική ιστορία μέσα από τη μυθιστορηματική αφήγηση, την οδηγεί σε ενδιαφέρουσες και πρωτότυπες για την εποχή επιλογές, με αποτέλεσμα μια τριλογία, όπου ο μακεδονικός χώρος, τότε ακόμη υπόδουλος, είναι το πεδίο δράσεως των ηρώων της. Έτσι τυπώνει το 1909 το πρώτο της βιβλίο (*Για την πατρίδα*). Το 1911 κυκλοφορεί το δεύτερο έργο της (*Στον καιρό του Βουλγαροκτόνου*). Και τα δύο είναι εμπνευσμένα από τη βυζαντινή εποποιία, για την οποία ενημερώθηκε από το έργο του Gustave Schlumberger. *L' épopée byzantine...* (1896-1905). Το 1937 κυκλοφορεί το τρίτο βιβλίο της τριλογίας με τίτλο *Στα μυστικά του Βάλτου*. Θέμα του ο Μακεδονικός Αγώνας. Επισήμως ο αγώνας αυτός είχε λήξει το 1908, αλλά εξούσαν ακόμη πολλοί από τους Μακεδονομάχους, που είχαν πολεμήσει τους κομιτατζήδες στο Βάλτο (λίμνη των Γιαννιτσών) και ε γνώριζαν πολύ καλά τις άγριες συνθήκες εκείνου του πολέμου.

Διαβάζοντας σήμερα αυτό το βιβλίο ντοκουμέντο σε συνδυασμό με όσα πλέον γνωρίζουμε επισήμως για τον Μακεδονικόν Αγώνα, διαπιστώνουμε με πόσην ευσυνειδησία η Δέλτα συνέλεξε και πόσο μαστορικά αξιοποίησε το υλικό της. Έρευνα στο Αρχείο του Μακεδονικού Αγώνα του Υπουργείου Εξωτερικών, συγκέντρωση φωτογραφιών και επιστολών, καταγραφή αναμνήσεων των αγωνιστών κ. λπ. Έτσι συγκρότησε ένα δικό της Αρχείο, από το οποίο επέλεξε ό,τι έκρινε απαραίτητο για τη σύνθεση του βιβλίου της. Μετά το θάνατό της (Μάιος 1941) η οικογένειά της κατέθεσε αυτό το Αρχείο στο ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου

του Αίμου στη Θεσσαλονίκη.

Η Δέλτα συνέπλεξε στα βιβλία της αριστοτεχνικά το ιστορικό και το μυθιστορηματικό στοιχείο, εγχείρημα δύσκολο. Διότι, όταν η λογοτεχνία εισβάλλει στην Ιστορία, ο συγγραφέας έρχεται αντιμέτωπος με διλήμματα. Πόσο χώρο θα παραχωρήσει στην Ιστορία και πόσο στη φαντασία; Πώς θα παντρέψει το πραγματικό με το φανταστικό κατά τρόπο πειστικό; Έχει δικαίωμα να παραποιήσει, να πλαστογραφήσει γεγονότα και πρόσωπα που η ιστορική έρευνα έχει καθιερώσει και είναι πλέον δεδομένα; Πώς θα κατορθώσει να βυθιστεί στο χρόνο, να ταξιδέψει στο παρελθόν, να αναστήσει πρόσωπα και γεγονότα συχνά λησμονημένα και να στήσει δίπλα τους τα δικά τους πλάσματα, τα δημιουργημένα από το δικό του πάθος; Είναι αλήθεια ότι όσο λιγότερα ιστορικά στοιχεία έχουμε για μια εποχή, τόσο πιο ελεύθερα μπορούμε να κινηθούμε και να παραχωρήσουμε στη φαντασία τη μερίδα του λέοντος. Όταν όμως συμβαίνει το αντίθετο, προβάλλουν οι δεσμεύσεις.

Ωστόσο όταν ο συγγραφέας δηλώνει ότι παρουσιάζει μυθιστόρημα και όχι ιστορική διατριβή, ο αναγνώστης είναι ειδοποιημένος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εγκρίνουμε την παραποίηση.

Τι παρακινεί τη συγγραφέας να ασχοληθεί με τόσο πάθος με τη Μακεδονία; Είναι η επίγνωση ότι η ανέκαθεν αυτή ελληνική περιοχή έχει προκαλέσει την απληστία των βορείων μας γειτόνων, είναι η επιρροή του Ίωνος Δραγούμη, για τον οποίον έτρεφε κάτι περισσότερο από θαυμασμό και ο οποίος νοιαζόταν τόσο πολύ για τη Μακεδονία;

Εδώ πρέπει να αναφέρουμε ότι η Π. Σ. Δέλτα δεν είναι η μόνη που συγκινήθηκε και κατανόησε τη σημασία της Μακεδονίας για την Ελλάδα.

Δίκαιο είναι να αναφέρουμε τον πραγματικό χρονικογράφο του Μακεδονικού Αγώνα, τον Μοναστηριώτη Γεώργιο Μόδη, του οποίου οι Μακεδονικές ιστορίες, που είδαν το φως μεταξύ 1920 και 1975 καλύπτουν 24 τόμους, καθώς και το άλλο του έργο *Στα μακεδονικά βουνά* (έκδ. 1930), σωστό μεταλλείο, για όποιον θέλει να μυηθεί στο κλίμα εκείνης της εποχής. Από τους νεώτερους ενδεικτικά αναφέρω ότι ο Νικόλαος Γαβριήλ Πεντζίκης έγραψε τις *Εκκλησιαστικές μορφές στον Μακεδονικόν Αγώνα*, ο Νίκος Μπακόλας μας έδωσε το πεζογράφημα *Η κεφαλή*, ο δε Νίκος Τριανταφυλλόπουλος ετύπωσε ένα *Ανθολόγιο για τον Παύλο Μελά*. Ασφαλώς και άλλοι, παλαιότεροι και νεώτεροι, όχι λιγότερο σημαντικοί, εμπνεύστηκαν από τον ανορθόδοξο εκείνο πόλεμο και έφεραν τους Μακεδονομάχους κοντά σε μεγάλους και παιδιά.

Για την Π. Σ. Δέλτα, όποιο και αν ήταν το κίνητρο, η βασική δυσκολία συνίστατο στο γεγονός ότι έπρεπε να γράψει για γεγονότα σύγχρονά της, και να τα αποδώσει με ευθυκρισία. Στην Αλεξάνδρεια, όπου έζησε και μεγάλωσε, έφθαναν οπωσδήποτε ειδήσεις για τα συμβαίνοντα στη Μακεδονία και η οικογένεια Μπενάκη δεν έμενε αδιάφορη. Στα βιβλία της η συναισθηματική φόρτιση είναι έκδηλη. Το πάθος της για ό,τι ελληνικό υπερβαίνει τα συνηθισμένα όρια. Προφανώς η κοσμοπολίτικη ανώτερη κοινωνία της Αλεξάνδρειας, που υιοθετούσε κατά κανόνα την αγγλική νοοτροπία σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής, δεν την εύρισκε κατά βάθος σύμφωνη. Δεν θέλησε ποτέ να αλλοτριωθεί, να απεμπολήσει την ελληνική της ταυτότητα. Σε αυτές τις πεποιθήσεις οφείλουμε την απόφασή της να γράψει βιβλία για τα Ελληνόπουλα με θέματα ελληνικά. Και έτσι ανανέωσε στον ελληνικό χώρο το παιδικό βιβλίο. Τα βιβλία της διαβάζονται ακόμη και σήμερα και εξακολουθούν να γοητεύουν, διότι οι πρωταγωνιστές διαθέτουν όλα τα προτερήματα του αληθινού ήρωα: ανδρεία, αλλά κυρίως μεγαλοφροσύνη, ευγένεια ψυχής, αφοσίωση στο καθήκον. Τα μηνύματα που εκπέμπει είναι διαχρονικά, μιλούν στις καρδιές των εφήβων κυρίως, που σήμερα δυστυχώς βομβαρδίζονται από τηλεοπτικά ανδρείκελα, ξενόφερτους τύπους, προϊόντα ξένης υποκουλτούρας.

Κάποιοι σήμερα βρέθηκαν να παρατηρήσουν ότι η Π. Σ. Δέλτα δεν αποφεύγει στα έργα της σκηνές βίας, ιδιαίτερα *Στα μυστικά του Βάλτου*, γεγονός που, κατά τη γνώμη τους, τα καθιστά κατά κάποιο τρόπο ακατάλληλα για παιδιά. Πράγματι υπάρχουν πολύ λίγες τέτοιες σκηνές. Οι κριταί θα έπρεπε να στρέψουν το βλέπη τους προς άλλα έντυπα και την Τηλεόραση, κρατική και μη, και να απευθύνουν κάποιες συστάσεις στους υπευθύνους των προγραμμάτων, δεδομένου ότι η εικόνα ασκεί πολύ εντονώτερη επίδραση από το κείμενο. Στο έργο της Π. Σ. Δέλτα οι βίαιες σκηνές δεν σημαίνουν βία για τη βία, εντάσσονται στο πλαίσιο ενός αγώνα για κάτι υψηλό, όπως είναι η πατρίδα, η φίλια κ. λπ. Ακόμη και η αυτοκτονία του Γρέγου (*Στα μυστικά του Βάλτου*) έχει χαρακτήρα αλτροϊστικό.

Η Π. Σ. Δέλτα στέλλει στα Ελληνόπουλα μηνύματα διαχρονικά. Με τις ξεκάθαρες αρχές της (φιλοπατρία, τιμή, ειλικρίνεια, καθήκον κ. λπ.) είναι και θα είναι κατάλληλη για όλες τις εποχές. Χωρίς να έχει σπουδάσει παιδαγωγικά, χάρη στα πνευματικά και ηθικά της προσόντα, έχει καταστεί παιδαγωγός.

Στις μέρες μας που αφθονεί το παιδικό βιβλίο, αξιόλογο και μη, τα έργα της Π. Σ. Δέλτα εξακολουθούν να κατέχουν ξεχωριστή θέση, παρά τις δεκαετίες που έχουν περάσει από τη συγγραφή τους μέχρι σήμερα. Αψηφούν το χρόνο ακριβώς επειδή τα «υλικά» τους είναι από εκείνα που διαπλάθουν σωστά τα νιάτα ενός έθνους.

Πηγή: Αγγελική Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, *Η Πηνελόπη Δέλτα και η Μακεδονία*, Κήρυγμα και Ευχαριστία, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2009, σσ. 511-514.

<https://bit.ly/3p8NykW>